

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/teksty/106171,Misja-upamietnienia-ziemianstwa.html>

Ziemiaństwo polskie w XX wieku. Wystawa na „Przystanku Historia” w Krakowie

ARTYKUŁ

Misja upamiętnienia ziemiaństwa

Autor: MARCIN CHORAŹKI 17.03.2024

Rok 2015 był jubileuszowym dla Polskiego Towarzystwa Ziemiańskiego, które obchodziło 25. rocznicę powstania. Ale był również bardzo ważnym momentem aktywności zawodowej dr Agnieszki Łuczak, od lat piszącej o historii ziemiaństwa polskiego w XX w.

W lipcu 2015 r. dokonano w Arkadach Kubickiego na Zamku Królewskim w Warszawie uroczystego otwarcia jej

wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku”, a w grudniu odbyła się w tym samym miejscu uroczystość upamiętnienia jubileuszu PTZ, w trakcie której Agnieszka Łuczak została uhonorowana medalem z okazji 25-lecia PTZ. Stanowiło to ogromne uznanie dla jej zaangażowania w badania i prace nad upamiętnieniem historycznej roli tej wąskiej i tradycyjnej elity polskiego społeczeństwa.

Poszukując inspiracji...

Pamiętamy, jak zmieniała się Polska od przełomu 1989 r., szczególnie w przestrzeni historycznej. Wraz ze znikaniem relikwów komunistycznej przeszłości, na początku w sposób gwałtowny, państwo oddawało za bezcen do rąk prywatnych, przekazywało samorządom bądź pozostawiało bez nadzoru właściwych urzędów lub służb zabytkowe dwory i pałace stanowiące spuściznę po rodzinach ziemiańskich. W ten sposób ponad 2 tys. budynków uległo dewastacji, a z czasem część z nich zniknęła z powierzchni ziemi.

Agnieszka Łuczak podczas otwarcia wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku” w Senacie RP, 11-22 maja 2016 r. Fot. Piotr Życieński

Agnieszka Łuczak podczas otwarcia wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w

XX wieku” w Senacie RP, 11-22

maja 2016 r. Fot. Piotr Życieński

Prezentacja wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku” w Muzeum Ziemiaństwa w Dobrzycy, 18 listopada 2015 - 3 kwietnia 2016 r. Fot. IPN

Jednocześnie przełom roku 1989 doprowadził do podjęcia nowych badań naukowych nad spuścizną i kulturą ziemiańską, które nie były już obciążone negatywnym komunistycznym paradygmatem. W przypadku Agnieszki Łuczak była to jej praca magisterska *Księgozbiór Izabelli z Czartoryskich Działyńskiej w Gołuchowie w XIX i XX wieku*, przygotowana w 1993 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Praca omawiała powstanie i losy księgozbioru Czartoryskiej jako jednej z największych kolekcjonerek dzieł sztuki w Polsce, a zarazem arystokratki. Jak twierdzi Tomasz Łuczak:

„W istocie jest to początek naukowych zainteresowań ziemiańskich Agnieszki”.

Po zakończeniu studiów podjęła współpracę z Ministerstwem Kultury – Pełnomocnikiem Rządu ds. Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą (obecnie Departament Dziedzictwa Narodowego), aby opracować dokumentację dotyczącą strat kultury w zbiorach osób prywatnych i związków wyznaniowych podczas okupacji niemieckiej 1939–1945. Szczególnie ważne dla Agnieszki Łuczak okazały się straty wojenne dóbr kultury, dworów i pałaców w Wielkopolsce, z którą była związana i najlepiej rozumiała jej kontekst historyczny oraz kulturowy. Szeroko prowadzone kwerendy bibliograficzne, archiwalne oraz w zbiorach prywatnych ziemiaństwa doprowadziły do zgromadzenia informacji o stratach setek rezydencji w Polsce. Wyniki kwerend konsultowała ze specjalistami z zakresu zabytków ruchomych, wystroju i sztuk użytkowych. Efektem było ustalenie kilku tysięcy obiektów utraconych w czasie wojny w wyniku grabieży prowadzonej przez Niemców i

wojska sowieckie.

Działania te uwieńczyła praca doktorską, która w 2011 r. ukazała się drukiem pt. *Utracone decorum. Grabież dóbr kultury z majątków ziemiaństwa polskiego w Wielkopolsce w czasie okupacji niemieckiej w latach 1939–1945*. Praca powstała pod kierunkiem prof. Jana Żaryna na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Tę publikację uzupełniają pozostałe dotyczące elit polskich w Wielkopolsce: *Polityczne oczyszczanie gruntu. Zagłada polskich elit w Wielkopolsce (1939–1941)* – wspólnie z Aleksandrą Pietrowicz; *Wypędzeni 1939... Deportacje obywateli polskich z ziem wcielonych do III Rzeszy* (wspólnie z Jackiem Kubiakiem) czy też szereg artykułów naukowych dotyczących ziemiaństwa polskiego w latach 1939–1945, szczególnie strat materialnych poniesionych przez nie w tym okresie. Była również inicjatorką konferencji naukowych współorganizowanych przez Instytut Pamięci Narodowej i Polskie Towarzystwo Ziemiańskie dotyczących dziejów ziemiaństwa. Inspirowała innych badaczy ziemiaństwa, a także przez lata pozostawała koordynatorką projektu badawczo-edukacyjnego IPN *Ziemiaństwo polskie w XX wieku*.

Agnieszka Łuczak w Jaszunach pod Wilnem podczas prezentacji wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku” rozmawia z dyrektorem Instytutu Polskiego Marcinem Łapczyńskim, 2017 r. Fot. R. Niedźwiecki

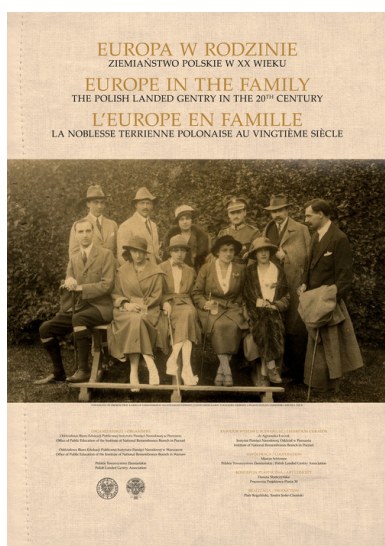
Agnieszka Łuczak w Paryżu na

prezentacji wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku”, 2019 r. Fot. IPN

...i inspirując do pracy

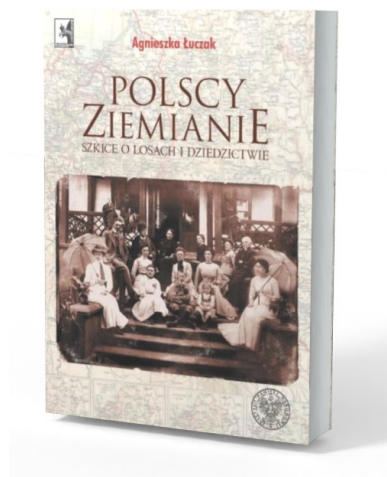
Dla wielu spośród młodych historyków wykształconych w latach dziewięćdziesiątych XX w. powstanie Instytutu Pamięi Narodowej stanowiło szansę na realizację pasji badawczych. Wśród nich znalazła się w 2000 r. Agnieszka Łuczak, która wykonując szereg działań badawczych i edukacyjnych jako naczelnik OBEP IPN w Poznaniu, pielęgnowała swe ziemiańskie zainteresowania. W ciągu osiemnastu lat jej pracy w IPN powstała nie tylko monumentalna wystawa „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku”, która była prezentowana w Londynie, Paryżu, Wilnie, Krakowie, Poznaniu, ale także ukazało się wiele artykułów w „Biuletynie IPN” dotyczących tej tematyki, a zwieńczeniem dokonań było opublikowanie w 2020 r. w ramach serii „Biblioteka Biuletynu IPN” pracy popularyzatorskiej *Polscy ziemianie. Szkice o losach i dziedzictwie*.

Jest to publikacja, w której nie tylko zostały zamieszczone wcześniej napisane, ale poszerzone artykuły, lecz również uwzględniono nowe wyniki badań nad sytuacją ziemiaństwa pod okupacjami czy też egzemplifikacje losów rodzin ziemiańskich z różnych dzielnic okupowanej po wrześniu 1939 r. Polski. Według zamierzeń autorki publikacja ta miała być uzupełnieniem przywoływanej już wystawy. Ogrom zgromadzonego materiału fotograficznego, relacji świadków, archiwaliów, artefaktów stanowił dla niej problem, a zarazem inspirację do poszerzenia badań. Z każdym takim źródłem rodziły się pomysły na wykorzystanie tego potencjału do badań i edukacji.

Materiał promocyjny wystawy „Europa w rodzinie. Ziemiaństwo polskie w XX wieku”, której

kuratorami byli: Agnieszka Łuczak (Instytut Pamięci Narodowej, Oddział w Poznaniu) oraz Marcin Schirmer (Polskie Towarzystwo Ziemiańskie)

Agnieszka Łuczak, Polscy ziemianie. Szkice o ludziach i dziedzictwie, Warszawa 2020

Agnieszka Łuczak systematycznie w swoich publikacjach, a w szczególności w tej ostatniej, ukazywała kody kulturowe ziemiaństwa, jego tradycje historyczne, a także straty osobowe oraz utracone dzieła kultury. W sposób lekki i przystępny dla każdego charakteryzowała źródła polskości, tradycje walk o niepodległość i związki ziemiaństwa z polską kulturą oraz państwem w XX w. Jak napisano w podsumowaniu książki:

„Maluje barwny obraz rzeczywistości bezpowrotnie minionej – spuściznę materialną i, co ważniejsze, duchową ziemiaństwa, której ślady przetrwały w świadomości narodu do dzisiaj. [...] opisuje historie wybranych rodzin [...] odbijające jak w lustrze dzieje Rzeczypospolitej”.

Nie stroniła od spotkań z członkami rodzin ziemiańskich, świadkami historii, a więc osobami zabiegającymi o utrwalanie pamięci o ziemiaństwie, o przywrócenie miejsca tej grupie w historii Polski. Ale adresatami tych działań były przede wszystkim osoby młode – inicjowała konkursy historyczne dotyczące dziejów ziemiaństwa w skali regionalnej w Wielkopolsce, jak i ogólnopolskiej. Spotykała się z młodzieżą, ale także uczestniczyła –

nawet w ostatnim, najtrudniejszym dla siebie okresie życia – w szkoleniach dla nauczycieli; dzieliła się swoją pasją naukową i wiedzą na temat ziemiaństwa. W ostatnich latach gromadziła dokumenty o roli kobiet – ziemianek, fascynując się ich oddaniem pracy społecznej, filantropii, a także aktywności zawodowej w sytuacjach, gdy mężczyźni zawodzili lub byli, z przyczyn obiektywnych (np. wojna, działalność publiczna w polityce, choroby lub śmierć), nieobecni w nadzorowaniu swoich majątków. To był jej nowy temat, którego analizy podjęła się, pracując już w Bibliotece Raczyńskich w Poznaniu. Pozostawiła go niedokończonym, ale w takim momencie badawczym, że pozwala mieć nadzieję na jego finalizację i publikację efektów badań.

Dr Agnieszka Łuczak (1969-2022)

Pozostawała zawsze otwarta na nowe pomysły i inicjatywy. Szczególnie pielęgnowała tę tematykę, choć ze swoim błyskotliwym poczuciem humoru i dystansem potrafiła nie ulegać mitotwórczym zapędom potomków ziemian. Charakteryzowała ją bowiem zawsze powściągliwość w wydawaniu opinii i obiektywizm typowy dla doświadczonych naukowców.

Dla historyków związanych z IPN, zajmujących się historią ziemiaństwa, odejście Agnieszki Łuczak pozostanie stratą nie tylko dla samej nauki, ale oznacza również utratę osoby, która potrafiła wspierać i motywować do pracy nad dalszymi badaniami. Cieszyła się z każdej odkrytej opowieści, z każdego dokumentu, spotkania ze świadkiem, dyskusji specjalistów w tej dziedzinie. Pozostawała zaangażowana w swoje pasje naukowe do końca, nie szukając usprawiedliwień. To, co zaplanowała, realizowała pomimo proceduralnych utrudnień, pomimo braku czasu, pomimo niechęci do jej pomysłów ze strony innych, pomimo utraty zdrowia.

Pozostała niezłomna i konsekwentna. Do samego końca. Będzie w pamięci osób, które jej towarzyszyły w realizacji tych fascynacji ziemiaństwem, jak jej bohaterki z ostatnich kwerend, oddana i szlachetna w swej misji upamiętnienia ziemiaństwa.

Tekst pochodzi z numeru 7-8/2022 „Biuletynu IPN”

COFNIJ SIĘ